

Suuskade äraandmine Saksa komandantuuri. Tartu, 12. detsember 1941.
Foto E. Laid. O-162727p

Eestis korraldatud viisakusaktsiooni (lahkeima ametniku võistlus) lõpuaktusel "Vanemuise" saalis antakse võitjale üle linnavalitsuse auhinnad. Tartu, detsember 1942. S-209

(RAHVUS)ARHIIVI ARENGUST

PRIIT PIRSKO

Põhja-Ameerikas 1980. aastate lõpul ja arenenud Euroopas 1990. aastate algul puhkenud diskussioon arhivaari elukutse olemuse ja tuleviku üle on Eestis olnud võrreldav pigem pinnavirvenduse kui murdlainetusega. Infotehnoloogiline murrang ühiskonnas ja selle mõju elukutsele pole ometigi siingi päris võõras teema. Sestap tasub teha teatud kokkuvõtteid ja kavandada uusi sihte nüüd, mil nii elektrooniline asjaajamine kui ka demokraatlik ühiskonnakord pole meile enam tundmatu või hirmutav-kütkestav tulevikuvision, vaid täna-, et mitte öelda argipäev.

Filosoofid väidavad, et areng võib olla nii progressiivne kui ka regressiivne – areng on liikumine, asjaolude muutus, vastand paigalseisule. Paigalseisu, omakorda, ei olegi olemas, paigalseis on tegelikult allakäik. Niisiis võib tõdeda, et formaalloomika tunnistaks mistahes olukorra Eesti arhiivimaastikul arenguks. Selles skeemis jätkates tunduks ülearusena ka arengu kavandamine, arengukava koostamine. Sest mis mõtet on kavandada vältimatut? Ometigi, planeerimisest loobumine tooks ilmselgelt kaasa kõigepealt stiihia ja seejärel laostumise.

Neil asjaoludel võtan ikkagi juhtuks Eesti arhiivinduse tulevikuprobleemid, need küsimused, mille lahendamine tooks eeldatavasti kaasa arengu selle tava- ja põhitähenduses

– arengu kui efektiivsuse, kliendikesksuse ja kvaliteedi tõusu. Pealegi, Eesti arhiivinduse edasimineku on siinkirjutaja arvates vajalik mitte niivõrd välise surve (maksumaksjad ja institutsioonid) tõttu, kuivõrd meie endi arhivaarina kestmise huvides. Samuti olen kindel, et arengut on kergem saavutada seda jõudumööda suunates.

Arengu planeerimine ehk arengukava koostamine ei saa olla mingi väikesse, ühekäesõrmedel loetava grupi ülesanne. Kavandatava liikumissuuna edukuse eelduseks on kindlasti haarata plaanipidamisse võimalikult palju asjasthuvitatuid. Pühendumus, teadagi, johtub mõistmisest, mõistmine informeeritusest. See on ka põhjus, miks jaan seni mõne lähema kolleegiga põgusalt arutatud ideid laiema auditooriumiga. Jutt tuleb Eesti arhiivinduse tulevikust. Millised peaksime olema, mida eesmärgiks seadma ja kuhu näiteks lähima viie aasta jooksul jõudma. Pakun järelemõtlemiseks kuus teesi:

- I. arhivaari ameti elukutsestamine,
- II. arhiiviseadusandluse kaasajastamine,
- III. kasutajaskonnale pühendumine,
- IV. organisatsioonikultuuri loomine,
- V. digitaalsele dokumendihaldusele orienteerumine,
- VI. Eesti arhiivinduse maailmastamine.

■ **I. Alustada tuleb minapildist, pidulikumalt öeldes – identiteedist.** Erinevalt rahvusvahelisest (moodsast) arhiiviüldsusest peab Eestis jätkuvalt tähelepanu pöörama arhivaari elukutse loomisele selle kaasaegses, st adekvaatses tähenduses ja mahus. Mida ma silmas pean?

Pean silmas elukutset, mille tähtsust ja vajalikkust ühiskond tajuks. Kahtlemata peab meie elukutsel lisaks suurepärasele põlvest põlve edasiantavatele praktilistele kutseoskustele ning aastakümneid vastupidanud metoodikale olema teatud teoreetiline alus. Vaja on kutseühingut, mis oleks aktsepteeritud professiooni enda sees ja tunnustatud väljaspool. Arhivaari kui spetsialisti hääli arhiivitöö ja dokumendihalduse päevakajaliste probleemide esilekerkimisel on paraku vähekuuldav – siinkohal tuleks küll tajuda mõttelist vahet sõltumatu spetsialisti ja lojaalse riigiametniku rolli vahel. Digitaalallkiri, avalik teave, kadumaläinud Eesti-Vene leping¹ ning arhivaari kutsetunnistuse väljaandmisega seotud olukorramuutus on näiteks teemad, mis oleksid võinud kutseühingut inspireerida ja panna kaasa väitlema.

Loomulikult vajame ka oma erialakeelt, arhivaaride oskuskeelt, mis pigem mõtteliselt kui täht-täheliselt oleks tõlgitav rahvusvahelisse arhiivinduskeelde, inglise keelde. Mõtestatud erialakeel on vajalik ka keeleliselt adekvaatses õigusruumi saavutamiseks. Viitan siinkohal sellele, et seadus peab olema arusaadav, mõistetav nii arhivaaridele, juristidele kui ka tavakodanikele. Mõistagi võib seadusesse jääda ka tõlgendamisruumi, kuid sooviksin, et niisugune "ruum" oleks võimalikult kitsas. Arhiiviseaduse tõlgendamine ja vastuolude selgitamine teiste õigusaktidega peaks olema kuriositeet ja mitte osa arhivaari igapäevatööst. Usun, et arhiiviseadus kannataks tunduvalt vähem juristide parimast tahtest kantud, aga ometi keeruliste ja raskestimõistetavate probleemiasetuste pärast, kui oleksime suutnud ise uskuda ja teisi veenda arhiiviterminite olemasolu ja pruugitavuses arhiivitöö seadusandlikul korraldamisel.

Seega, vajame enesekriitikat ja mitte -kiitust, teadmishimu ja mitte mõttelaiskust, ühis-

konnatundlikkust ja mitte -tuimust, vajame kaasaegset, dünaamilist ja teadlikku professionsiooni. Kusjuures tee selleni ei kulge kutsetunnistuste, vaid seesiselt teadvustatud täiendõppevajaduse kaudu.

Koolitussüsteemi loomine kõige laiemas tähenduses, mis haarab arhivaariharidust nii rakendusliku kui ka akadeemilise kõrghariduse baasil, samuti tegutsevate arhivaaride ning arhiivis töötavate teiste erialaspetsialistide täiendõpet, on tõepoolest ülioluline. Tartu Ülikooli arhiivinduse õppetool ühelt poolt, Rahvusarhiiv teiselt poolt ja kutseühing tulevikus loodetavasti kolmanda osapoolena on need jõud, millele arhivaari õpe peaks tuginema.

Kriitilise tähtsusega on seejuures arhivaari koolituse sidumine infoteaduslase väljaõppega laiemalt. Informaatikute, bibliograafide ja dokumendihaldurite² koolitamine raken-

¹ 2000. aasta oktoobri lõpul puhkes Eesti ühiskonnas skandaal, mida nimetati sisepoliitiliseks. Ühtäkki kerkis pinnale võimalus, et Eesti Vabariik ja Vene Föderatsioon on 1991. aasta 18. detsembril allkirjastanud lepingu, millega tagatakse ENSV Riikliku Julgeoleku Komitee endistele töötajatele teatud õiguslik ja sotsiaalne kaitse. Nagu delikaatsete probleemide puhul tihti tavaks, selgus, et olime leppe olemasolust väheteadlikud või selle sootuks unustanud. Veidi end kogunud, leidsime, et leping on vastuolu tõttu põhiseadusega, samuti hilisemate rahvusvaheliste kokkulepete toel muutunud õigustühiseks. Mind kui kodanikku selline selgitus rahuldab, pealegi ei ole sinse arutelu probleemiks poliitika. Arvan aga, et see juhtum väärrib hinnangut ka arhivaari vaatenurgast. Sest välisleping, väidetav või mitte, ei saa olla kadunud. Kui aga lepingud tõesti kaovad, ja mis veel hullem, enamik ühiskonnast on valmis seda ka teadmiseks võtma, kerkib küsimus asjaajamiskultuuri olemasolust konkreetses ühiskonnas. Meie, Eesti ühiskonnas.

² Olen varemgi tähelepanu juhtinud *records management* elukutse tõlke ja mõistmisraskustele eesti keelekeskkonnas (vt näiteks: Priit Pirsko, Estonian Archives in the Consciousness of the Estonians. – Musarum Minister. Studia in honorem Kari Tarkiainen. Tampere, 1998, pp. 319–334. "Asjaajaja" on terminina üks võimalusi, kuid tundub, et kõnealuse professiooni tänapäevast sisu see veidi luitunud sõna edasi ei anna. Sestap tasuks ehk mõelda "dokumendihalduri" kasutuselevõtule pankrotihalduri, kinnisvarahalduri, võrghalduri ja teiste moodsate ametite pikas reas.

dusliku kõrghariduse raames võiks olla üks teid, ületamaks lõhet mõnikord suhteliselt elukauge akadeemilise hariduse ja elu praktiliste vajaduste vahel. Kui näiteks Viljandi Kultuurikolledž suudaks pakkuda õppekava, mis rahuldaks tööjõuturu vajadusi just eespool nimetatud kolmnurgas, võiks see lahendada probleeme nii Eesti kiratsevas dokumendihalduses kui ka asutuste arhiivitöös. Infotöötajate koolitus võiks saada ka Eesti asjaajamiskultuuri taastekkimise aluseks. Viljandi ja Tartu õppekavad peaksid olema teineteist täiendavad ja integreeritud. See tähendab, et kolledžilõpetaja saaks soovi korral paariaastase lisapingutusega bakalaureusekraadi ülikoolist. Kahtlemata tuleb siinjuures rõhutada, et rakendusliku kõrghariduse põhiraskus peab langema just dokumendihaldurite ja mitte arhivaaride koolitamisele. Pole vaja dubleerivaid õppekavu, mille ainus erinevus seisneb õppejõudude kvaliteedis. Arhivaari akadeemilise koolituse nõue pole manerism, vaid hädavajadus. Arhivaar on ja peab olema akadeemilise haridusega tippspetsialist, võiks parafraseerida *sir* Hilary Jenkinsoni.³

■ **II. Nagu juba mainitud, suudab ainult enesekindel ja professionaalne arhiivindus tagada ammendava ja kestva õigusliku keskkonna nii erialaseks tegevuseks kui ka ühiskonna tegelikeks vajadusteks.** Head arhiiviseadust ei suuda luua ainult head juristid või hea juriidilise täiendõppega arhivaarid. Kui korraliku arhiivihooone rajamise esimene eeltingimus on arhivaari ja projekteerija pidev ning professionaalne koostöö, siis sama kehtib ka õigusruumi ehitamise või selle remondi kohta. Jurist saab arhiivinduslikus õigusloomes olla pigem täitja või nõuandja kui tellija.

Arhiiviseaduse ja -eeskirja täiustamine on viie aasta perspektiivis vältimatu. Probleemid, mis ilmnevad arhiivinduse organiseerimises, ei tohiks kesta liiga kaua. Pean silmas olukorda, kus *de jure* riigi arhiividena toimivad avaliku arhiivi ülesannetes küll pisemad ja erilisemad arhiiviasutused, kuid Riigi- ja Ajalooarhiiv on peidetud sellise veidra sõnastuse taha nagu *Rahvusarhiivi üleriigiliselt kogumisega*

*tegelev struktuuriüksus*⁴. Ja see üleriigiline, justkui *funktsionaalne*, struktuuriüksus ei ole otsesõnu arhiiv. *De facto* arhiiv (Riigiarhiiv, Ajalooarhiiv) *de jure* seda ei ole. Juriidiliselt on arhiiv aga valitsusasutuse ja *de facto* arhiivisüsteemina toimiv mittearhiiv – Rahvusarhiiv. Niisiis, õiguslikult korrektne pole õige ega loogiline ei eluliselt ega arhiivinduslikult. Mõistagi ei saa ebaloomilisusest aru ei arhivaar ega ka tavakodanik.

Arhiivinduse organisatsioonilisest ülesehitusest veelgi olulisemana tuleks üle vaadata meie põhiülesanded ühiskonnas. Eraarhivaalide säili(ta)mise probleem tundub olevat keerulisem, kui paar aastat tagasi arvata oskasi me. Näiteks pankrotistunud äriühingute personalidokumentide hoidmine ei ole tagatud ainult eraarhiividele lootma jäädes. Lõplikult väljakujunemata on arhiiviregistri koht ühiskonnas ning leidmata on ka mehhanismid, mis tagaksid just kultuuriväärtusega eraarhivaalide kandmise registrisse.

Jätakuvalt kummitab meid asjaajamise ja arhiivinduse vahekorra selgitamise ja sellega seonduvate ülesannete jagamise vajadus. Kuigi Rahvusarhiiv ei saa võtta enda kanda peamist vastutust asjaajamise korrasoleku eest riigis, on siiski selge, et korras ja moodne arhiiv on nõuetele vastava asjaajamise tulemus ja mitte vastupidi. Fakt, et digitaalne dokumendihaldus on üha enam ja enam seotud arhiivinduslike nõuete ja põhimõtete järgimisega juba dokumendi sünnihetkest alates, peab olema arusaadav nii dokumendihalduritele, arhivaaridele kui ka infotehnoloogidele.

Antud passuse lõpetuseks tahan märkida, et kummastaval kombel pole arhiiviseaduses sõnaselgelt väljendatud arhiivi peamine vastutus kirjaliku kultuuripärandi säilimise eest. Meie arhiivindus on seetõttu nagu ühejalgne olevus – edasi saab, kuigi kohmakal ja veidral moel. Ebaloomulikkuse kõrvaldamiseks on aga ainult üks viis – arusaamine arhiivi kahepalgelisest rollist mistahes ühiskonnas: lisaks riigiasutuse rollile, kodanike õiguste ja kohustuste garandile, on arhiiv oma olemuselt ka kultuuriasutus. Järgmine kord tuleks see siis ka mingi valehäbita seadusesse kirja panna. Seaduse loomise mõte ju selles ongi, et liht-

sad ja vältimatud aluspõhimõtted oleksid lihtsalt ja ühemõtteliselt hoomatavad nii ametnikule kui ka kodanikule.

■ **III. Just nimelt kodanikukesksus, kliendikesksus kõige kõikehõlmavamal moel peaks olema läbiv tees meie arhiivinduse arengukavas.** Arhivaaride töö ülilm siht on arhiiviteabe vahendamine kasutajale. Ühelgi arhiivil, arhivaalil ega arhivaaril pole mõtet ainult säilitamise vaatenurgast. Sellise arhivaali alleshoidmine, mida keegi ei vaja ega kasuta, on mõttetu.

Mida tahan sellise kategoorilise väitega öelda? Ei muud, kui korrata üle tavatõde – meie ülesanne on dokumenteerida ühiskondlikult olulist ning teha arhiiviteabe kõigile nii teatavaks kui ka ligipääsetavaks. Rahvusvaheline arhiiviüldsus ei räägi enam ammu ainult kogumisstrateegiast või säilitamisnõuetest. Arhiivinfole juurdepääs ja kasutajale orienteeritus on teemad, mis lisaks teoreetilisele käsitlusele saavad üha enam tuge nii sätestatavate õiguslike garantiide kui ka erinevatele sihtgruppidele suunatud praktilise poliitika kaudu. Potentsiaalsed kliendid ehk inimesed, kes arhiivist midagi ei tea, kuid arhiiviteenust teadasaamise korral neid meeeldi kasutaksid, on vaja üles leida ja hõlmata. Arvan, et see on valdav osa kodanikkonnast.

Lisaks üksikindiviididele tuleb kaasaegsel arhiivindusel tegelda ka ühiskonna kui terviku teabevajaduse kaardistamisega. Sest, pangem tähele, ühiskond on muutunud. Kui võrrelda meie koduplaneeti näiteks putukate sootsiumiga, siis võiks kujundlikult öelda, et (post)industriaalse sipelgapesa asemele on astunud infosipelgapesa. Olukorras, kus ühiskonna kõige peamiseks "toode" on informatsioon, kujuneb eriti komplitseerituks küsimus, millist informatsiooni tuleks tulevastele põlvetele alles hoida. Niisiis, Eesti arhivaarid peavad kindlasti ümber mõtestama senise hindamispoliitika lähtekohad.

Siinkirjutaja isiklik veendumus on, et makrotasandi hindamismetoodikale pole tänapäeval alternatiivi. Dokumentide hulga pidev ja pöörane kasv ühest küljest ja muudatused

seadusandluses (nõukogudeaegsete arhiivimoodustajate tegevuse lõppemine) teiselt poolt on tegurid, mis varem või hiljem sunnivad meid üle minema arhivaali või selle sarja hindamiselt arhiivimoodustaja, tema ülesannete ja konteksti hindamisele. Terry Cook, makrohindamise teooria looja, on õigusega osundanud, et kaasaegse hindamisteooria sihiks on täpsustada (1) arhiivimoodustajate (struktuurid, asutused, inimesed), (2) sotsiaajalooliste trendide ja mudelite (funktsioonid, tegevused, programmid) ning (3) klientide (kasutajate, kodanike) vahelisi üldisi tunnuseid ja atribuute, suhteid ja lõikumiskohti või konfliktide, mille kohal struktuur ja funktsioon toimivad, ning seda, mis mõjutavad struktuuri ja funktsiooni – kaudselt või otseselt, eksplitsiitselt või implitsiitselt. Oma pöördelises artiklis "*Mind over Matter*" lisab ta, et vajame uut institutsionaalse ja sotsiaalse dünaamika kontseptsiooni, mis võimaldaks hinnata kogu inimtegevuse laia spektrit. Arhivaalide asemel tuleb vaadelda nende loomise funktsionaalstruktuurilist konteksti, nende provenientsi.⁵ Sellist ülalt alla lähenemist, ühiskonna funktsionaalstruktuurilist analüüsi vajab ka meie arhiivindus. Kaasaegsele hindamispoliitikale on õigus meiegi kodanikkonnal.

Samuti on meie kodanikel ja klientidel õigus tänapäevastele juurdepääsuvõimalustele. Siiski, *on-line* andmebaaside, internetipäringute ja arhivaalide digitaalnäituste kõrval ei tohiks ära unustada traditsiooniliste ot-sivahendite täiustamist. Eakamad arhiivikasutajad moodustavad endiselt ju lõviosa andunud suguvõsauurijaist. Seega pole üldsegi liigne unistada arhiivide paberalusel arhiivijuhist või korralikult komplekteeritud käsiraamatu-kogust.

³ "The Archivist is not and ought not to be an Historian," kõlab inglise arhiiviteooria klassiku tuntumaid väiteid. Hilary Jenkinson, *A Manual of Archive Administration*. London, 1937, p 123.

⁴ Riigi Teataja I 1998, 36/37, 552.

⁵ Terry Cook, *Mind over Matter. Towards a New Theory of Archival Appraisal*, in: *The Archival Imagination: Essays in Honour of Hugh Taylor*, ed. Barbara L. Graig. Ottawa, 1992, pp.38–70.

Arhiivimoodustajadki on õigupoolest ju arhiivikasutajad. Ilmselt on riigi- ja kohaliku omavalitsuse asutused meie üks suuremaid kliendigruppe üldse, olgugi et tavapärase arhiiviteabe asemel huvituvad nad eelkõige meie oskusteabest. Järelevalve kompetentsus on seega üks võtmeküsimusi Rahvusarhiivi tulevikukavas. Arhivaaride ja inspektorite pädevusest ja intelligentsusest sõltub, kuivõrd tõsiselt võetakse meid Eesti avalikus sektoris. Ainult meie ise suudame tasahilju õõnestada arusaama arhivaarist kui võidunud veidrikust. Eesti hapra asjaajamistava tingimusi on kasulikum kahtlemata pigem toetada kui järele valvata, pigem nõu anda kui nõuda. Olen ka veendunud, et alles siis, kui arhivaaride ja dokumendihaldurite ühistöös on tõestatud perfektse dokumendihalduse lahutamatus kogu haldustegevusest, tõestatud kulude kokuhoid kordatehtud kantseleitöö kaudu, saame loota asjaajamise ja arhiivinõuete teadvustatud järgimisele kogu riigis. Õiguslik sund üksi ei aita.

■ **IV. Kuigi Eestis on 18 avalikku arhiivi, koondub koguni 16 neist organisatsiooniliselt Rahvusarhiivi laia katuse alla. Sestap pole üleliigne mõelda teatud ühiste väärtuste sõnastamisele meie arhiivisüsteemis.** Missioon, arengustrateegia ja plaanimine on üldtuntud astmed mistahes organisatsiooni efektiivsel toimimisel. Konkreetselt Rahvusarhiivi puhul väärivad minu meelest erilist tähelepanu kolm aspekti.

Kõigepealt, arhiivide ja arhiivisüsteemi identiteedikriisi lahendamine. Kuigi see võib olla esmapilgul raske, tuleb vältimatult jõuda olukorrani, kus iga arhivaar samastaks end nii konkreetse arhiiviga, kus ta töötab, kui ka süsteemiga, kuhu see arhiiv kuulub. Samuti tuleb kokku leppida neis sõnumeis, mida anname väljapoole. Näiteks võiks kaaluda põhimõtet, mille järgi riigistruktuuris ja ka väljaspool Eestit astume üles kui üks organisatsioon – Rahvusarhiiv. Kodaniku ja üksikisiku puhul saaks ja tuleks teha aga selget vahet erinevatel arhiividel, kuid muidugi mitte nende poolt pakutavate teenuste kvaliteedil. Kuna Rahvus-

arhiiv ise ei ole arhiiv, siis on õigupoolest ka väga raske näiteks anda välja Rahvusarhiivi allikapublikatsiooni, viidata Rahvusarhiivi säilikule või kutsuda inimest Rahvusarhiivi uuri-missaali.

Teise keerukama ülesandena tuleb rõhutada Rahvusarhiivi organisatsiooni optimeerimise vajadust. Suur ja keeruline organisatsioon paljude inimestega ei ole väärtus omaette, eriti väikesearvulises ühiskonnas. Kui meilt oodatakse efektiivset arhiivihaldust ja -teenust, siis ei saa me pügeda pseudoregionaalpoliitiliste või pseudosotsiaalsete ettekäannete taha. Vastupidi, meie eesmärk saab olla vaid optimaalse ülesehitusega arhiivisüsteem. Loomulikult tuleb iga struktuurset otsust põhjalikult kaaluda, poolt- ja vastuargumente mõõta, kusjuures kliendikesksus ei saa olla vähem väärtuslik kui finantsprobleemide lahendamine. Ometi usun, et arhiivide arhiivistumisest võidavad nii kliendid, maksu-maksjad kui ka arhivaarid. Terviku nägemine üksiku detaili asemel ei saa olla valikuvabadus, vaid arhivaari kohustus, kas pole?

Ja kolmandaks, dünaamilise ja keerulise organisatsiooni puhul ei saa unustada tõsiasja, et sise- ja väliskommunikatsiooni tihendamine on alati eesmärk omaette. Olen päris veendunud, et teabe liikumise kiirus ja adekvaatsus on peamisi lojaalsuse ja pühendumise premisse süsteemi sees. Kusjuures info liikumine ei tohiks jääda ühesuunaliseks. Mida rohkem tehakse esma- ja keskterasandilt ettepanekuid töökorralduse parandamiseks, seda suurem on šanss, et rutiini muudetakse.

Sama puudutab õigupoolest ka Rahvusarhiivi avalikkusesuhteid. Reaktiivsest ja neutraalsest positsioonist tuleks loobuda aktiivse ja positiivse sõnumi edastamise kasuks. Eriti tore oleks, kui see missioon ei jääks ainult infojuhi või tippjuhtkonna kanda – teave, mis pärineb asutuse tavatasandilt, tundub alati vähemõõnsana.

■ **V. Kui Rahvusvahelise Arhiivinõukogu strateegilises plaanis aastaks 2000–2010⁶ ei leidu enam möödunud kümnendil prioriteetse esiletõstetud infotehnoloogilisele väljakutsele vastamist professiooni kui terviku poolt, siis see, nn eksistentsiaalne küsimus pole meil veel päris mahakantav.** Lähima paari aasta ja mitte kümnendi jooksul oodatakse meilt selget vastust küsimusele, milliseid arhiivinduslikke tõdesid tuleb arvestada elektroonilises dokumendiloomes. Loodavate andmekogude ja dokumendihaldussüsteemide jaoks on hädavarviline sõnastada ja seadustada nende projekteerimise nn arhiivitingimused: säilitusväärtuse määramine *e*-dokumendi loomishetkel ning selle dokumendi automatiseeritud hävitamine säilitustähtja möödumisel. Loomulikult tuleb koostöös Riigikantseleiga kokku leppida ka andmete elektroonilise säilitamise formaat ning see seadustada (ilmselt Vabariigi Valitsuse määruse tasandil). Ja muidugi, ehk kõige olulisem antud ajahetkel: me peame lõpetama vaikumise alatise säilitusväärtusega *e*-dokumendi teemal. Kindel seisukohavõtt kas või esmapilgul konservatiivses toonis on igal juhul parem kui arhiivaari vaikimine. Kui digitaaldokumendi säilitamine selle paberalusele kandmise teel on tänasel päeval ainus tehniliselt ja rahaliselt kättesaadav lahendus, tuleb seda tunnistada. Ja arhiivimoodustajatele soovitada.

Niisiis, põlvkondlikule väljakutsele vastamine ei ole sugugi lihtne. Arhiivaarile teeb selle psühholoogiliselt raskeks ka tõsiasi, et digitaliseerivas ühiskonnas peab ta oma missioonist lähtuvalt aeg-ajalt alalhoidlikult toimima. Arhiivaar ei tohiks hetkekski unustada, et tema esmane kohus on arhiiviainese terviklikkuse kaitsmine, mineviku usaldusväärse tõenduse tagamine tulevikus.⁷ Järelikult, kui arhiivaar ei saa olla kindel uuel teabekandjal säilitatava info tõestusjõus, kasutajale kättesaadavuses või selle säilimises *resp.* konverteeritavuses, peab ta minema mööda sissetalutud radu. Mis ei tähenda mõistagi seljapöörast uuendustele – digitaalne dokumendihaldus on sündinud fakt ja selle arhiivinduslik mõtestamine on meie ülesanne.

Ühiskond ise on ikka veel üleminekufaasis ja kui kaua kestab üleminek info töötlemise, edastamise, kasutamise ja talletamise uuele viisile, pole praegu veel võimalik öelda. Kindel on vaid see, et kui üleminek info suuliselt edastamiselt kirjalikule kestis Euroopas aastasadu, siis praegu on ühiskonna muutumise tempo hoopis kiirem. James O'Toole on näiteks arhiiviteoreetiliselt mõtestanud anglosaksi munga ja ajaloolase Beda Venerabilise elu 7.–8. sajandil pKr. Autor märgib, et ka Beda ajastu oli infotehnoloogilise murrangu aeg – suuline kultuur elas edasi ja segunes kirjalikuga. Loomanahk ja tint said infotalletamise uusimateks leiutisteks. Kirjaoskus ise evis erinevaid vorme. Praktilise kirjaoskuse (oskus lugeda ja kirjutada) kõrval eksisteerisid veel vähemalt kultuuriline (kirjanduslik ja õpetuslik), ladinakeelne, rahvakeelne ja lõpuks piiratud kirjaoskus – oma nime või allkirja kirjutamise tasandil.

O'Toole esitab teravmeelse küsimuse: "Mida tähendab arvutioskus?" Kas Nintendo mängude vilumust, tekstitötluse valdamist, andmebaaside loomise oskust, Internetis surfamise kunsti või hoopis programmeerimise võimet?⁸ Tunnistagem, me ei tea veel vastust pikas perspektiivis. Seega tuleb arhiivaaridel endale ja teistele aru anda, et uue ajastu dokumentide loomise, kasutamise, edastamise ja säilitamisega seotud probleemid on veel arutlemiseks valla. Sarnaselt keskaegsetele tavadele, mil inimsuhtluse kriitilistel hetkedel, näiteks kohtus, pidi kirjalik teave olema paralleelselt esitatud ka suuliselt, tuleb meilgi rinda pista kahe põhimõtteliselt erineva käsitlusega. Dokumendi tõestusjõust rääkides võib osundada kas või seadusandluse dihhotoomiale. Kui digitaalallkirja seadus sätestab

⁶ ICA "Green Book". XIVth Session of the General Assembly, Seville 22, 23, 26 September 2000, Paris 2000, pp. 40–41.

⁷ Code of Ethics, adopted by the General Assembly in its XIIIrd session in Beijing (China) on 6. September 1996, in: http://www.ica.org/cgi-bin/ica.pl?04_e.

⁸ James O'Toole, "Commendatory Letters": An Archival Reading of the Venerable Bede. – The American Archivist, Vol. 61. Fall, 1998, pp. 266–286.

näiteks ajatempli kasutuselevõtu, siis samaaegselt menetletav tõestamisseaduse eelnõu kirjeldab detailselt nõõri ja reljeefpitsati pruukimist notaritoimingutes. See on üleminek, kulgumine ühest ühiskonnast teise, siire, mille alguspunkt ajas on teada, kuid lõpp-punkt teadmata. Erinevalt neoliitilisest revolutsioonist inimühiskonnas on seekordset murrangut võimalik ka dokumenteerida. Kuidas on seda kõige kindlam teha, selles seisnebki lähiaja arhiivinduse põhiküsimus.

■ VI. "Maailmastamine" on kena eestikeelne uudissõnonõu veidi pealetükkivamana tunduvale "globaliseerimisele". Eesti arhiivinduse kontekstis mõistan maailmastumist kui täielikku lülitumist rahvusvahelisse arhiivielu, koostöö süvendamist nii Rahvusvahelise Arhiivinõukogu komiteedes ja sektioonides kui ka Euroopa Liiduga ühinemise protsessides. Miks on see tähtis? Vastata võiks mitut moodi, käesoleva teksti kontekstis mainiksin vaid, et eespool toodud viie põhiteesi täitmine on ilma kuuendale tähelepanu pööramata ilmvõimatu. Oleme üks osa üleilmsest arhivaaride perest, säilitame üht osa rahvusvahelisest kultuuripärandist ja meie ees seisavad needsamad probleemid, millega tegelevad kolleegid mujalgi. Jalgratast pole mõtet leiutada, jalgrattaga tuleb sõitma õppida ja seda vajadusel pisut parandada. Siis on võimalik läbida ka kõige raskemad käänakud nüüd ja tulevikus.

T

PRIIT PIRSKO

(1964)

Ajaloolane ja arhivaar.

Lõpetanud Tartu Riikliku Ülikooli ajaloo erialal. Filosoofiamagister.

Töötanud alates 1992. aastast Tartu Ülikooli arhiivinduse õppetooli õppejõuna, Eesti Ajalooarhiivi direktori (1993–1999) ja Rahvusarhiivi regionaaldirektorina (1999–2000). 2000. aasta oktoobrist riigiarhivaar.

Peamised uurimisvaldkonnad:

19. sajandi Eesti sotsiaalarjalugu ja arhiivinduse teoreetilised probleemid.